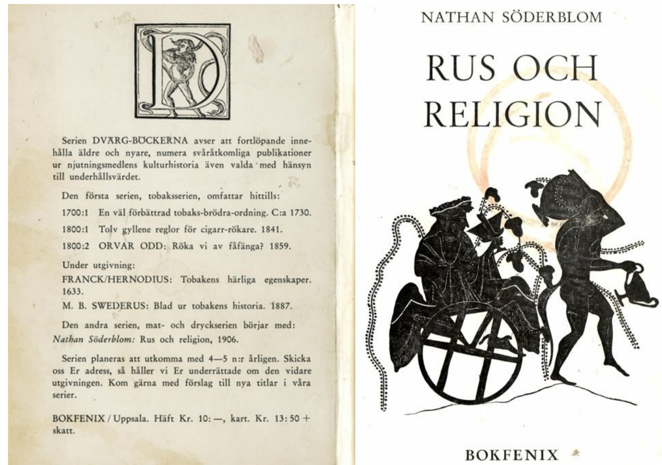
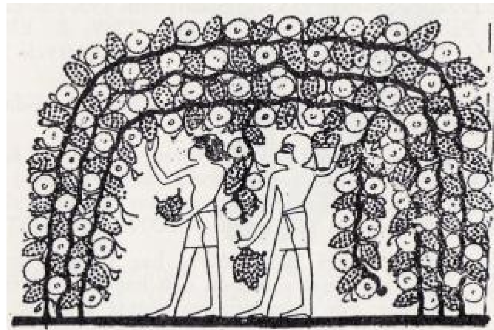

NATAN SÖDERBLOM

RUS OCH RELIGION

BOKFENIX
Drottninggatan 3
UPPSALA

Förord till den elektroniska utgåvan

Under arbete...

Detta verk är copyright-skyddat. Finns det godkännande för användning?

Kvinna med visenthorn — dryckeshorn?
Från Loussel, Dordogne, Frankrike. C:a 27.000 f. Kr.
Teckning av Leroi-Gourhan. Ur Åke Ohlmarks ©, Grottmålningar, 1967.

I

”The best of life is intoxication.”

Visst är, att när de små människorna i uråldrigt hedenhös, hade upptäckt rusdrycken, tyckte de med Lord Byron, att "det bästa i livet är berusningen". Den gav en förhöjd självkänsla och livskänsla. Den flyttade dem upp i en större ochljusare värld. Kroppen lyftades till språng och dans. Blicken glänste. Munnen förleddes till hojt och löje. Njöts drycken rikligt kom man utanför medvetandet, kanske in i underliga drömmar. Det är svårt för oss att sätta oss in i naturfolkens föreställningsvärld. De ha på snart sagt alla sina otaliga språk och dialekter namn på något, som är ett slags underbar, finare materia, en livskraft, en trollkraft, en farlig och gagnelig livselektricitet, tillfinnandes i tingen och människorna. Ruset uppenbarar den i dess hemlighetsfulla styrka. Det är värdefullt att få del av livselexiret, som går genom världen. Rusdrycken vart helig. Jämte tobaken och dansen blev den probat medel för medicinmän och sjamaner och trollkarlar för att komma i extas.

"Kroppen lyftad till språng och dans." Vas från Ravanusa, Palermomuseet."Rusdrycken vart helig". På detta kappadokiska sigillavtryck t. v. offras vin till tjurgud; t. h. präst drickande vin genom sugrör.

Ur Evans, The Palace of Minos at Knossos, III. 1930.

Ännu i dag berusa sig tatarer och kalmucker med jäst stomjölk, som anses förläna odödlighet. Men det heliga är farligt, får ej användas hur som helst. Seminolerna drucko ett slags starkt te, den så kallade "svarta drycken", som verkade en något upprymd stämning. Drickandet betraktades som en högtidlig ceremoni. Det hade en renande inverkan, tog bort från sinnet all oförrätt och orättfärdighet man gjort, gav krigaren mod och gjorde honom oövervinnelig och hade en förmåga att fastare tillknyta vänskapsband. De gamle mexikanernas rusdryck kallades pulke. Drickandet var tillåtet endast vid vissa religiösa fester och då för det mesta bara för vissa personer. Det fanns en hel rad pulkegudar, mot vilka man försyndade sig genom oriktig användning av rusdrycken. Otillåtet drickande av pulke straffades till och med med döden. Endast vid eldguden Xiuhtecutli's fest var det sed, att alla voro druckna, stora och små, män och kvinnor, ända till dibarnen. Alla gingo omkringmed dryckeskärl och dansade. En sådan där grundlig uppruskning tog man sig gärna litet varstans inom naturreligionen åtminstone en gång om året eller så. Vid dylika nyårsfester eller saturnalier lossades för några dagar alla band, även drickesbandet — innan livet återtog sin vanliga gång med sina vanliga regler och förbud. Till den höga värderingen av vinet hörde väl också den gammalromerska seden, att kvinnorna endast vid religiösa ceremonier på vissa dagar fingo smaka vin.

"Endast vid eldguden Xiuhtecutli's fest var det sed att alla voro druckna..." Ur CODEX FEJERVARYMAYER, City of Liverpool Museum.

Hur vinna något av gudarnas liv och kraft? Frågan framkallade en annan. Hur vinna gudarna själva sin kraft, sin motståndskraft mot krämporna och döden? Gudarne dö kanske själva förr eller senare, men ingalunda så lätt som de stackars människo-flugorna. Gudarnas livskraft kommer sig, liksom alla varelsers, av födan. Den som kunde finna gudarnas föda och dryck! En kinesisk kejsareutsände år 217 före Kr. en flotta för att hämta livsdrycken på guldöarna. På grund av idéer hos en förfallen taoism söktes och användes livselixiret i Kina i många århundraden. Annorstädes kände man längesedan en gudomlig dryck. Ruset försätter i gudarnes sfär. Ty rusdrycken är de odödligas saliga kost. Den heliga rusdrycken upptager därför ett mycket stort kapitel i religionshistorien.

"Den som kunde finna gudarnas föda och dryck!" Fyra av de åtta odödliga. Ur Ferguson, The Mythology of all races. VIII. 1928.

Hos de ariska folken, men även utanför deras gränser, till exempel hos de gamla finnarna, utgjordes gudadrycken av mjödet, honungsmjödet.*Honungen* ansågs äga kraft mot sjukdom och fara. I fast form var den ambrosia, ordagrant: odödlighetsföda, i flytande form nektar. Av sådan näring hämtade gudarna sin odödlighet. Men de

hade icke heller de alltid så lätt att komma åt den — kanske måste den sökas i underjordsrikets farliga värld. Myter berätta om svårigheterna, om fågeln, som bragt drycken till gudarna o. s. v.

Bakchantinnorna hos Euripides kalla honungen för biens nektar. Honungen dröp från deras thyrsosstavar. Mjölk och honung hämtade de under sin hänryckning ur floderna. Mjölk och honung äro jordens lycksalighet, det visste både greker och judar. De äro gudarnes spis, Zeusbarnet närdes därav på Kreta. Paradiset, det flydda och det väntade, löftets land, flyter av mjölk och honung. Ännu i den gamla kristna kyrkans kult går honungens himmelska kraft igen. Redan i en latinsk bearbetning av den urkristna skriften "De tolv apostlarnas lära" påvisar Usener bruket. De nydöpte smordes strax efter dopet med olja, lade av dopdräkten och gingo in i kyrkan. Där tog biskopen emot dem, välsignade och kysste dem. De togo del i församlingens bön och broderskyssen. Sedan utfördes mässoffret för dem. Bröd, vattenblandat vin, mjölk och honung samt vatten helgades. Efter brödets utdelning räckte tre presbyterer var sin bägare åt dem att tre gånger smaka. I den första var vatten, i den andra mjölk och honung, i den tredje vattenblandat vin. I andra seklets slut fanns bruket, åtminstone i Alexandria. Usener påminner om, att Odysseus för de dödas själar utgjuter mjölk och honung, vin och vatten. Kyrkan utstötte snart den icke-bibliska beståndsdelen. Mötet i Kartago*Jarlen Harold håller dryckeslag på sin gård Bosham. Harald dricker ur den nymodiga skålen, de andra ur de gammaldags hornen. Efter Bayeux-tapeten från 100-talets slut. Ur S. T. Kjellberg, Att dricka öl. 1962.* år 397 inskränkte elementen till bröd och vin och uteslöt den gamla i bruket här och var inkomna gudadrycken mjölk och honung. Naturligtvis hade det gammaltestamentliga ordet om löftets land, som flöt av mjölk och honung, bidragit att giva burskap åt detta bruk. I Rom bibehöll det sig ännu i ett par århundraden. — Tron på honungens övernaturliga kraft är gammal. Hos germaner och greker liksom hos inder och perser var det sed att ge det späda barnet honung för att förläna det livets kraft. Förmodligen kunna vi av Jesaja 7:15 sluta till, att honung ingick i barnets kost. I Mithramysterierna renades recipiendernas tunga, enligt Porfyrios, med honung vid upptagandet i den fjärde och femte graden, överallt går den urgamla föreställningen om honungen såsom övermänsklig föda igen. Av ålder har man känt honungsmjödets höga"Jämte mjödet hade ölet en viktig plats i fomger maner nas heliga bruk." Dryckeslag med horn och harnap. Efter en isländsk "tegnebok" från 1400-talet. Ur S. T. Kjellberg, Att dricka öl. 1962.

rykte hos de gamla nordborna. Men först på senare tiden har man fått ögonen öppna för, vilken roll denna heliga rusdryck spelade i den gamla nordiska kulten. Schiick har först på fullt allvar, vad Norden vidkommer, uppmärksammat gudamjödets gudstjänstliga betydelse. Hammarstedt skriver: "Honung ansågs, väl allt sedan människorna lärde känna denna naturprodukt, såsom en av bien samlad underbar naturens kvintessens, såsom ett livs-och oförgänglighetsämne, vilket meddelade sin gudomliga kraft åt det därav bryggda mjödet, Kvasir-Odds blod, som därför ock blev en helig dryck." Jämte mjödet hade ölet en viktig plats i forngermanernas heliga bruk.

Även inderna ha känt mjödet, den rusande honungsdrycken, madhu. Men i Indien och Iran blev gudstjänstens heliga, som sakrament åtnjutna dryck

12""Den med vinrankor omlindade thyrsosstaven i Backchoståget angav vinet såsom medel för salig yrsel i gudomens gemenskap, innan den blev symbol för sinnets andliga hänryckning."

Paris, Bibliotheque National.

en annan, somä, haoma. Saften pressades ur en planta, som växte på bergen i det nuvarande Afghanistan och norr därom. En 'del av sakernas folk, i det nuvarande Turkestan vid Jaxartes', Syr-Darjas, övre lopp, kallades i forntiden för "haoma-beredare". Ännu i dag användes soman i det brahmanska offret och haoman av parsernas mobeder i Bombay. Ovisst är, om plantan är densamma som den gamla. Visst är, att de en smula bitteraktiga droppar, som prästen nu under mässan inmundigar av 'den i den heliga morteln finkrossade växten, blandad med mjölk och vatten, icke ge ens det lindrigaste rus. Men så var det ej i gamla tider. Indra, rigvedareligionens gudomlige slagskämpe och dryckeshjälte, längtade obändigt efter den ljuvliga soman och tömde hela såar av den, innan han, rusig och säll och skrytsam, fått sitt lystmäte. "Rinn, o soma, för Indra", lyder bönen.

Prästerna fingo nöja sig med vida mindre. Det, som en gång hade varit en levande erfarenhet av

13"Man gav gudarna det man själv tyckte om." Pojkar och bönder skörda frän en klättrande vinstock. Attisk svartfigurig vas från c:a 550—540 f. Kr. Från Seltman, Wine in the Ancient World. London 1957.

rusets sällhet, kvarstod sedan tiderna igenom såsom en lära och en trossats. "Soman", heter det i Rig-veda IX, 99,4 "ger åt barderna styrka och skönhet; beklädda med denna skönhet, gå de till odödligheten." Man hör det milda rusets självkänsla i Rigveda VIII, 48,3: "Vi ha druckit soman, vi ha blivit odödliga, vi ha kommit fram till ljuset, vi ha nått till gudarna. Vad förmår nu illviljan mot oss? Vad kan en dödligs fiendskap göra oss, de odöd-lige?"

Arierna uttryckte skillnaden mellan gudar och människor med skillnaden: odödlig, dödlig. I Rigveda äro gudarna "odödlighetens söner", men människorna "dödens barn". Hur ha ej grekerna känt

14Burleska satyrdanser vid Dionysosfest. Antik vasbild. Från

J. Bergman, Nykterhetsrörelsens världshistoria. 1900.

skillnaden mellan de i odödlig skönhet strålande människogestalter, som deras olympiska gudar voro, och "de stackars dödlige", som befinna sig i människolivets snäva och ovissa villkor. Många kände den me'd manlig resignation. Andra, ivrigare sinnen sökte en utjämning och kämpade för delaktighet i det gudomliga livets eviga kraft. Vi veta, vad vinet betydde för en sådan strävan — i Dionysos', Bakchos', Iakchos' tjänst, när vinkulturen lyckats bryta den äldre sädesodlingens och åkerbrukets konservativism och vinna terräng. Den med vin-rankor omlindade thyrsosstaven i Bakchoståget angav vinet såsom medel för salig yrsel i gudomens gemenskap, innan den blev en symbol för sinnets andliga hänryckning. Dionysos bragte med vinet himmelen till jorden. Filostratos vet, att "jorden låter honom ösa vin ur vattenkällor och hämta mjölk, än ur en koka på åkern, än ur en klippa, liksom ur bröst".

Soma'n, gudadrycken, som skänker gudar och människor odödlighet, fick i Indien rentav namnet "odödlighet", amrita, medan de mer praktiska och måttfulla iranerna använde "Odödlighet",

15Vinberedning. Ur A. J. Forbes, Studies in Ancient Technology.

III. fig 25. Leiden 1955. Redan under antiken kunde förekomma, att druvsaft indunstades till sirapskonsistens, nu kallad vino-cotto, som användes till att söta vinet.

Ameretat, såsom namn på en ärkeängel, som jämte sin tvillinggenius, "Sundhet", "Hälsa", rådde över växternas och vattnens riken. Även där tillhörde haoman "Odödlighetens" område. Den himmelska haoman skall en gång i tidens fullbordan ingå i den livsdryck, som tager bort döden för evigt. Redan här i livet håller den heliga offerdrycken "döden fjärran" och skyddar mot all fara. Prästen känner dess välsignande kraft. Det heter i haoma-hymnen:

"Åt Haoma hyllning! Ty han gör

en fattigs känsla lika stor,

som sinnet hos den allra rikaste.

Åt Haoma hyllning! Ty han gör

en fattigs känsla lika stor,

som stode han vid all sin önskans mål.

Du gör rätt mången man

mer helig och mer vis än förr,

när han sin andel tar av dig,

guldfärgad Haomadryck med mjölken blandad."

(Se Främmande Religionsurkunder II, 708 f.).

16Nattlig Dionysusfest, Vasbild från Lenaia, Neapel. Ur Deub-ner, Attische Feste. 1932.

Den heliga rusdrycken var ett "livsvatten" — namnet eau de vie brukas än i dag i Frankrike på brännvinet.

Rusdryckernas roll såsom förlänare av gudomlig livskänsla växlar från plump dryckesorgie till en lindrigare berusning — eller än längre, till en blott symbol — i sammanhang med religionens hela karaktär, med råheten eller förfiningen eller dekaden-sen hos den kultur, som en sådan naturreligion åtföljer. I brahmanismen och mazdareligionen ha vi att göra med en strängt genomförd prästerlig ordning. Det skall därför icke förvåna oss, att samtidigt med den heliga, fina rusdryckens apoteos förekommer sträng nykterhetspredikan. Saken förtjänar att beaktas. Rusdryckens helighet betydde icke dess frigivande, utan tvärtom. Det fanns ingen svårare syn'd än missbruk eller profanering av det heliga. Och jämte den sakrala drycken kände man

17"Rusdryckernas roll såsom förlänare av gudomlig livskänsla växlar från plump dryckesorgie till en lindrigare berusning . . ." Babyloniskt dryckeslag ur Grimberg, Världshistoria. I s. 390.

rusmedel, som strängt förbjödos såsom vådliga för sedlighet och sammanlevnad. Det heliga snöret, som bindes kring midjan, flyttar den unge indern och parsern in i religionens värld. Har en sålunda på-nyttfödd, en "två gånger född", i Indien druckit sura, destillerad, alkoholhaltig dryck, av begärelse, så föreskriver Manus lag, att han skall dricka kokande sura eller kourin, tills hans inre är bränt, då blir han ren. Efter ett rus måste en brahman på nytt beklädas med det heliga snöret. Ett kärl, som innehållit sura eller annan rusdryck, är orent. När Tulsi Das i slutet av 1500-talet i sin Ramadikt skall beskriva ministerns sorg, finner han intet värre att likna den vi'd än sorgen hos en brahman, lärd, väl bevandrad i vedaerna, en man med gott

18"Melodierna från vinskörden kommo in i tempelsången." Den egyptiska "hemglädjens" gud Bes, t. v. i grön fajans och t. h. i Megiddo-elfenben. Ur Pritchard, The Ancient near East in Pictures. 1954. Bes t. h. nu i University Museum, Philadelphia.

anseende, heder och av god familj, som blir er-tappad med att dricka.

Likadant i Avestareligionen. Två fragment av den ursprungliga Avesta förbjuda uttryckligen allt missbruk av berusande drycker, av vin och jäst stomjölk. "De som för övermått av vin ej mässa psalmerna (gathaerna), slippa ändå första gången

19"Till Nilens delta hade vinet troligen kommit från Asien." Den anatoliske bondeguden vid Ivriz sysselsatt med säd och vindruvor. Från södra Kaukasus tycks vindruvan stamma.

Enligt Seltman, Wine in the Ancient World, 1957.

göra bot." De veta ännu ej av den dödssynd 'de begå. "Om en from man berusar sig med jäst dryck, vin eller stomjölk, är han förvunnen till synd, även när han ej har att mässa psalmerna" och sålunda ej begår en direkt religiös försummelse. Vi märka skillnaden mot iranernas nomadiserande grannar i norr, hos vilka den starkt rusgivande jästa stomjölken gällde som odödlighetsdryck. Religionen uppställer i en högre kultur högre krav. Det var kanske endast genom en senare kompromiss, som Zarathusjtras Mazda-fromhet upptog i gudstjänsten den för inder och iraner gemensamma, heliga, rusande saften av haomaplantan. Aesjma, "Raseriet",

20"I gamla assyriska offerhymner talas om det vin som gudomen älskar och som fröjdar dess hjärta, varvid vissa vinsorter särskilt nämnas." Assy risk offerscen. Ur Grimherg, Världshistoria I s. 449.

vredens och ilskans specielle djävul, är av lätt insedda skäl även fylleriets djävul i Avesta. Lagboken, Vendidad, nämner även en annan 'demon, Kunda, som är drucken utan att dricka och störtar full i helvetet. Bådas oförtrutne motståndare är Sraosja, lydnadens ängel, som håller människan vaken och nykter och ivrig i Herrens tjänst. Men en dryck skiljer sig från de andra rusdryckerna som himlen från helvetet. "All annan berusning tillhör Aesjma med hemska vapnet, haomaruset ensamt skänker from glädje i hjärtat, haomaruset lättar sinnet." Här är det gu'dstjänstliga ruset snart ett minne blott. Alldeles som i religionens höga, andliga erfarenheter. Det, som varit en genomgripande verklighet i fromheten, uppträder senare hos efter-sägare såsom ord utan erfaret innehåll.

Vinet betecknar rusdrycken i dess ädlaste form. När man lärt sig, att bereda det, sattes det snart över allt annat, som jorden bar. I gåvorna till gudarna, i offren, fick det därför en förnämlig plats. Redan un'der förhistorisk tid var vinstocken vida spridd i Medelhavets länder. Åtminstone bronsålderns människor åto i Grekland druvor bland annan vild frukt, som tjänade till näring. Däremot

21saknas icke skäl för den gamla meningen, att vinet kommit till grekerna från Asien, d. v. s. att man där tidigare funnit på sättet att bereda en rusdryck av 'druvan. Man gav gudarna det man själv tyckte om. Måhända var drickoffret hos arierna äldre än slaktoffret. Men åtminstone i Grekland saknas vin i de ålderdomligaste drickoffren. Har man överallt trott sig i rusdrycken finna koncentrerad livskraft, så blev detta isynnerhet fallet med vinet. Det förlänar kraft och hälsa. Likheten med blodet har medverkat till vinets anseende. Enligt Homer, Ilia'den V, 341 f., flyter intet blod i gudarnas ådror, därför att de icke äta bröd och dricka vin. Karl Kircher påpekar olikheten i Grimnesmal: "Av vin ensamt lever evigt den vapengode Oden." Hos nordborna var vin en utländsk lyxvara, som icke tillhörde livets nödtorft.

"Dricka sig glada med varandra." Syrisk soldenär i Egypten dricker genom en hävert ur ett vinkrus. Från Tell-el-Amarna. Nya Riket.

22"Grimnesmal: 'Av vin ensamt lever evigt den vapengode Oden'." Gotländsk bildsten från T ängelboda, IV. Ur Lindqvist, Gotlands Bildsteine I Tafel 36:91, 1941.

I en nyligen (1913) tolkad inskrift berättar Sar-gon om sitt krigsbyte i Muzazir sydväst om Urmia-sjön. Bland de skatter han vann var en stor bronsbål, rymmande åttio mått, som "konungarne av Ararat fyllde med vin, då de hällde ut drickoffer" åt sina gudar. Till Nilens delta hade vinet troligen kommit från Asien. Vi känna namnen på flera berömda märken, som man i Egypten gav gudarna

23"Redan under förhistorisk tid var vinstocken vida spridd i Medelhavets länder." Ur Klebs, Die Reliefs und Malereien des Mittleren Reiches. Heidelberg 1922. Mellersta Riket, c:a 2000 f. Kr.

såsom det utsöktaste offer. I gamla babyloniska och assyriska offerhymner talas om det vin, som gudomen älskar och som fröjdar dess hjärta, varvid vissa vinsorter särskilt nämnas. Även Gamla Testamentet känner ädla viner, som prisas framför andra, såsom vinet från Libanon, Hosea 14:8, Helbon, Hesekiel 27: 18, och Sibma, Jesaja 16: 8, Jeremia 48: 32. Sibmas "ädla druvor slogo folkens herrar till marken", dess "rankor sträcke sig ända till Jaeser och förirrade sig i öknen", dess "skott bredde ut sig och gingo över havet".

I Palestina var vinstocken urgammal. När de israeliska stammarna blevo herrar där, såg Jahve-religionen med misstro på kanaanernas högre och vekligare kultur. När Jonadab, Rechabs son, och hans efterföljare bland annat fördömde vinets bruk, Jer. 35: 6, låg däri icke blott en strängare och vaksammare fromhets asketiska nykterhetsiver utan isynnerhet den noma'diska odlingens konservativa förkastelse av nyheterna i Kanaan: bofast liv, åker-

24Egyptisk säckvinpress. Ur Klebs, Die Reliefs und Malereien des mittleren Reiches.Heidelberg 1922. Mellersta Riket, c:a 2000 f. Kr.

bruk och vinodling. Från religionshistorien i övrigt saknas ej exempel på, att primitiva vanor kunna gentemot en högre materiell kultur renodlas till en asketisk fromhetstyp. Men lyckligtvis ägde jah-vismen, trots den framtidsdigra styrkan i dess ex-klusivism, så mycken smidighet, att den förmådde anpassa sig efter den kanaaneiska kulturen utan att, hos de bäste, mista sin oförytterliga egendomlighet. Då kom vinet högt i pris såsom Herrens ljuvligaste och härligaste materiella gåva. Vinet betraktades såsom jordens ädlaste frukt. Bibeln igenom användes vinstocken till bild av det utvalda folket. Jag stannar ej här vid de många gammaltestamentliga ställena, som i praktfulla eller idylliska färger måla vinskördens och vinfesternas fröjdfulla stämning och räkna "druvans blod" till livets glädjekällor. Melodierna från vinskörden kommo in i tempelsången. I dryckoffret fick vinet användning, liksom i Egypten och flerstädes. Profeterna vända sig med bitande skärpa mot dryckenskapen. Amos bannar

25Vinskörd, vintrampning och lagring i proppförsedda kärl. Från Nachts grav, Thebe. Nya Riket, c:a 1400 f. Kr.

Samarias ädlingar, som "ligga på yppiga soffor och dricka vin ur stora bålar — men icke bekymra sig om Josefs skada". Eller läs Jesajabokens 28 :e kapitel: "Ve dig, du Efraims druckna mäns stolta krona." "Också här raglar man av vin, stapplar man av starka drycker; de äro överlastade av vin, de stappla av starka drycker; de ragla, när de profetera, de vackla, när de skipa rätt. Alla bord äro fulla av vämjeliga spyor." "Ve dem, som äro hjältar i att dricka vin och tappra i att blanda starka drycker", Jes. 5: 22. "Vaknen upp, I druckne, och gråten; ja, jämren Eder alle, I som dricken vin, att druvsaften är bortryckt undan eder mun", Joel 1: 15. Men det var så främmande som möjligt för den gammalisraelitiska religionens frimodiga ställning till jordens håvor, att ej vänner skulle "'dricka sig glada med varandra". Vinmust "gör både gudar och människor glada", Dom. 9: 13, "Vinet gör livet glatt", Pred. 10: 19, "fröjdar människans hjärta", Ps. 104: 15. Efraims mäns hjärtan "skola glädja sig såsom av vin", Sak. 10: 7. När straffpredikanterna ville måla hotande eller

26"Profeterna vända sig med bitande skärpa mot drycken-skåpen." Egyptisk gästabudsscen. Ur Grimberg, Världshistoria.

I. s. 299. Från Nya Riket c:a 1200 f. Kr.

fullbordad förskräcklighet, återkom ofta: "Glädje och fröjd är nu avbärgad från de bördiga fälten, och i vingårdarna höjes intet glädjerop, intet jubel, ingen trampar vin i pressarna, på skördeskrina har jag gjort slut", Jer. 16: 10. "Vin dricker man ej mer under sång, rusdrycken kännes bitter för dem som dricka den", Jes. 24: 9. Det är en fruktansvärd utsikt, att i de kommande olyckstiderna druvans frukt skall mista sin rusande kraft. — Å andra sidan, Herrens andliga plantering liknas gärna vid "en vingård, rik på vin". Och när 'de efterkanoniska, apokalyptiska siarne skildra mes-siasrikets härlighet, tänka de gärna på vinets rika skörd: "Vinstockar skola planteras där, och stockarna skola ge vin i myckenhet", berättar Henoks-boken. Den syriska Baruks-apokalypsen går längre: "Jorden skall giva sin frukt tiotusenfalt, och på en vinstock skola finnas tusen vinrankor, och en ranka skall bära tusen klasar, och en klase skall bära

27"I den kristna nattvarden ingick från början bröd och vin." Luther och Hus givande de saxiska furstarna nattvardskalken (som hos katolikerna förbehålles prästen) och brödet. Efter träsnitt av Cranach."I Israels religion, liksom så ofta annorstädes, är vinet en förtröstansfull livsåskådnings symbol och lovsång." Bröllopet i C ana. Bonad från Södra Unnaryds socken i Småland. Ur Troels-Lund, Dagligt liv i Norden på 1500-talet XI. 1939.

tusen druvor, och en druva skall giva en tunna vin." Man kände jämte det nya vinet ett urgammalt, moget vin allt ifrån Edens skördar. När de fromme komma in i paradiset, föras de, enligt Talmud, av änglar till en äng'd, där fyra floder flyta

29Magna Mäter i sin vagn dragen av två lejon. Metropolitan Museum, New York.

fram: en av mjölk, en av vin, en av balsam, en av honung. Man berättade om Papias, den fromme biskopen i Hierapolis i andra århundradets början, att han fröjdade sig år den tid, då vinstockarna skulle bära tiotusen skott var, och varje skott tiotusen rankor, och varje ranka skulle ha tiotusen grenar, och på varje gren skulle tiotusen klasar växa. I varje klase skulle finnas tiotusen druvor, och varje druva skulle ge tjugofem mått vin. När någon av de helige tar en klase, ropar klasen bredvid: "Jag är bättre, tag mig, välsigna mig!"

I Israels religion, liksom så ofta annorstädes, är vinet en förtröstansfull livsåskådnings symbol och lovsång. Naturreligionens betraktelse av ruset såsom en känsla av det gudomliga livets strömmande kraft, och såsom det osvikliga medlet att komma gudomen nära, är här utesluten och skulle för profetismen te sig som en hädelse. Men vinet värderas såsom en härlig gåva av all god gåvas

30"I Dionysoskulten var vinet genom sin rusande kraft en meddelare av gudomlig yra." Satyrer bereder vin. Svart-figurig vasmålning. C:a 550 f. Kr., nu i Wiirzburg. Efter C.

Seltman, Wine in the Ancient World. London 1957.

givare. Denna värdering är himmelsvitt skild från den andra höga värdering, vinet och rusdryckerna åtnjutit, nämligen såsom medel till att försätta sig i ett gudomligt tillstånd. Vi ha sålunda nu gjort bekantskap med två

skilda uppskattningar av rusdrycken, som kunna uttryckas så: det heliga, mystiskt verksamma rusmedlet — och den mänskliga, naturliga glädjens materiella symbol.

Andra uppskattningar må här i korthet nämnas, änskönt de strängt taget ej tillhöra vårt ämne. Vemodets, förgängelsekänslans eller det mörka livsföraktets värdering av glömskans dryck — i många

31"Morgonsupen: hygieniskt eller — döda masken som gnager i hjärtat!" Efter målning från 1400-talets slut från Härkeberga kyrka i Uppland. Ur S. T. Kjellberg, Att dricka öl. 1962.

nyanser ända från Maralkai till skalden Wenner-bom. Tuer le ver, "döda masken", är det franska uttrycket om morgonsupen: hygieniskt eller — döda masken, som gnager i hjärtat! Det finnes kanske någon, som ej vill underskriva vare sig optimismens eller pessimismens dogmatik — men heller inte slå sig på någon slags världsförbättring — endast se, se med genomträngande skärpa, men genom ett försonande skimmer. Av de stora humoristerna hava fler än Fredmans skald och kolingens skildrare räknat ruset till det ödsliga människolivets poesi. Man kan sentera en sådan betraktelse av det mänskliga och det alltför mänskliga och ändå vara prosaisk nog att förstå Anders Fryxell, som hade sett förbannelsen alltför hotande och på för nära håll för att icke vilja stryka ett streck över dryc-keshumorn hos en oförliknelig skald. —

32Vi vända tillbaka till vinet i religionen och kulten. Ofta har det varit offergåva, sacrificium. Men även såsom sakrament i gudstjänstlig gemenskap med det gudomliga har det haft plats både i naturreligionen och i personlighetens religion — med en olikhet så karaktäristisk, att jag måste med ett ord påpeka den. I Dionysoskulten var vinet genom sin rusande kraft en meddelare av gudomlig yra. I den kristna nattvarden ingick det från början, innan främmande mysterietankar kommit med, såsom den ena beståndsdelen i den allra vanligaste och oumbärligaste kost: bröd och vin, som vann helg4d genom den sista måltidens minnen och tedde sig som kroppsliga symboler av själens oumbärliga, andliga föda. Religionen betraktas såsom nödvändigt livsuppehälle, ej liksom en salig parentes, en trolsk tjusning. Om man genomgår samtliga de bibelställen, där vinet nämnes och prisas, kan man ej finna ett enda, där vinet förflyttar människan närmare gudomen. Det skall nämnas, att vinfördömande riktningar i den äldsta kyrkan ersatte vinet med vatten i nattvarden. Från en synpunkt var detta fullt berättigat. Vinet förekom i nattvarden såsom allmängiltig vardagskost jämte bröd,

33ej på något sätt såsom rusande medel, och kunde sålunda ersättas med vatten. Men pieteten segrade i det stycket över asketismen.

Ännu sedan vinet såsom rusmedel mistat all betydelse för kulten, har det fått en egendomlig roll i mystikens uttrycksvärld. Jag talar ej om sådan karikatyr, som då en smaklös känslosamhet här i vårt land har använt Bellmans: "Vila vid denna källa — rött vin och pimpinella" om nattvarden. Det har verkligen skett. Utan jag talar om sådan mystik, som givit åt världslitteraturen några av dess egendomligaste alster. När den religiösa erfarenhetens mystik icke faller inom personlighets-religionens lätt skönjbara område och rör sig med det sedliga och andliga samlivets språkbruk, utan när den skall i uttryckets värme och must söka återvinna översvinneliga erfarenheters outsägliga ljuvhet och styrka — faller den lätt in i antingen den sinnliga kärlekens eller i vinberusningens terminologi. Det förra har skett framförallt, med en otrolig och vilseledande yppighet, i hinduismen, men även i anslutning till en glödande kärleksdikt, Höga Visan, isynnerhet hos Bernhard av Clairvaux i Västerlandet och den fromhet, som befruktats av honom. Det senare, berusningens ord om det outsägliga, har framför allt använts inom den persiska sufismen. Erotiken har, även den, fått släppa till sina toner av ljuvhet och trånad och lidelse i den tjusande diktning, som den persiska mystiken skänkt världen. "Vännen", "den älskade" äro gängse namn på det onämnbara. Men till kärleksruset sällar Persiens mystiker vinruset. Ingenstädes har det såsom i sufiernas hänryckning blivit ett fromhetens uttrycksmedel.

34"Vinmust gör både gudar och människor glada." Dom. 9:13 Gravmonument. Basaltrelief från Shamal: En drottning vid festbordet. C:a 700 f.Kr. Nu i Berlin. Ur Ausgrabungen in Sandschirli.

35Visst finnes sådan terminologi även på andra håll. N. Jacobson anför en strof ur de zinzendorfska vännernas "allrakäraste visa" som lyder:

"Jag allrahelst trivs,

där sådana givs,

som dricka sig rus

av såren och leva i sus och i dus."

Den herrnhutiska sensualismen frossar i blod i kapp med de antika tauroboliernas och kriobolier-nas dekadenta patienter. Prudentius berättar, hur i Magna Maters kult i Rom den offrade tjurens blod genom en mängd hål i golvet rann ned på den reningssökande, som låg i en grop under golvet. Han vände sig på alla sidor för att få riklig del av det varma blodet; han till och med fuktade tunga och gom och 'drack det begärligt. På den frygiska helgedomens plats, där mot fjärde århundadets slut de sista taurobolierna utfördes, reser sig nu Va-tikanens basilika. Och "blodsdagen" den 24 mars lämnade rum åt korsets högtid. Det var den zinzendorfska fromheten förbehållet att skapa en blodsterminologi, som påminner om Stora moderskultens blodiga berusning.

Sufismen i Persien hade lånat från flera håll, bland annat från nyplatonismens panteism. Men dess kyska blekhet förvandlas hos sufierna till be-rusningens blossande färg. "Din kropp är bägaren, din ande vinet: drick vinet morgon och afton." Där finna vi, vad Spinoza erfor och kallade för "gudsberusningen", oförlikneligt beskrivet, framförallt av Hafiz. "Färga bönemattan med vin, om magern, prästen, bjuder dig det." "Vilken skillnad

36"I Mithramysterierna renades recipiendernas tunga med honung . . ." Sandstensrelief funnen i Mannheim. Ur M.]. Vermaseren, Corpus Inscriptionum et monumentorum religionis Mithriaceae, Vol 2, Mon. 1275, Haag 1960.

37mellan en from man och mig den berusade! Lägg märke till vägens olikhet från början till slut! Vilken gemenskap finns 'det mellan dryckenskap och rättskaffens vandel och gudsfruktan? Hur olika äro ej predikans ord mot strängalekens toner? Mitt hjärta har vikit från cellen och hycklarens trasiga kappa. Vad har den otrognes kloster att göra med det rena vinet?" "Mitt kloster är ett hörn i vinkrogen. Magerprästens (vinhusvärdens) hälsning är min morgonbön." Om den oändlige anden, vännen, som det gudomliga kallas, varmed sufiern söker förening, sjunger Hafiz: "Hela världen är som hans vinhus. Hjärtat i var atom är hans bägare. Sinnet är berusat, änglarna äro berusade, själen är berusad, luften är berusad, jorden är berusad, och himmelen är berusad." "Betänk vad det vill säga (i Koranen): Deras herrar giva dem att dricka. Och vad är rent vin? Det är att renas från sitt jag. Vilken fröjd, vilken lycka, vilken njutning! Vilken förvirring, vilken hänryckning, vilket jubel? Lycksaliga ögonblick, när vi äro utan ett själv, när vi äro oändligt rika och fattiga! Då finnes det ingen tro, intet förstånd, ingen fromhet, intet begripande; berusade och förvirrade hava vi sjunkit ned i stoftet. Vad betyder 'då paradiset och evigheten och hurierna? Ty en främmande får ej plats i detta lönnrum. När jag har sett synen och druckit av detta vin, vet jag ej, vad som skall komma efter det." Rasmussen anmärker, att mystikens känslorus, alldeles som det vanliga ruset, känner kopparslagare. De sufiska diktarne tala därom. Men så länge de vara, göra rus och vanvett skalden fri och suverän. "Rosen är i barmen, bägaren i handen och den älskade gunstig. En

38Hafiz, diktaren. Persisk miniatyr c:a 1700, Kunstgewerbe-museum, Leipzig. Ur E. Kiihnel, Miniaturmalerei im islami-schen Orient. Berlin 1923.

39sådan dag är världens sultan min slav ... I vår orden är vinet tillåtet, men sakna vi ditt anlete, vännens anlete, du, som är rank som rosencypressen, så är det förbjudet . . . Vindrinkare är jag . . . Hafiz! Sitt aldrig utan vinet och den älskade! Ty det är rosens, jasminens och bajramsfestens dagar." Att dricka det rena vinet är att smaka föreningen med den evige vännen. Men livet igenom går själen i brännande törst med "torra läppar" och längtar efter döden och evighetens eviga rus. Hafiz går längre. Vad bryr han sig om paradis eller helvete. Han smakar i berusad sällhet vännens närhet. Allt rinner för honom tillsammans i mystikens hav — de skilda religionerna, himmel och plågoort. "Hafiz, står Guds nåd dig bi, så frukta ej längre för helvetet och bry dig ej om paradiset."

Man har fått misstankar om fromheten i Hafiz' verser. Är ej vinet lika ärligt menat hos honom som hos Omar Khajjam, den störste av hans föregångare? Det är sant, även i Omar Khajjams finskurna fyrrader har man velat läsa in mystikens andliga längtan. Men den välmeningen av A. L. M. Nicolas och andra lär inte lyckas,

åtminstone kan den ej genomföras överallt. Omar får väl vara den han var. Det klär honom bäst.

Han besjöng:

"den druvans segrande logik, som kan få bukt med världens sekter sjuttiotvå."

40"Rosen är i barmen, bägaren i handen och den älskade gunstig. En sådan dag är världens sultan min slav . . ." Danserskor. Mitten av 900-talet. Från Herzfeld, Die Male-reien von Samarra, Tafel II.

41Och han frågade:

"Lät Gud den saften växa, vem törs då en snara hädiskt kalla rankans rev? Är den Guds gåva, vi den bruka må, är den ett ont, så spörjs, vi skapt den blev."

Hafiz är i alla fall ej ensam om vinmystiken — och tvetydigheten, som lät skalden känna varmt för jordens fröjder och till på köpet tolkas såsom så mycket hetare i sin fromhet.

Ruset blev uttryck för det översvinneliga och osägliga i försjunkande och extas. Redan Daud al-Tai i det åttonde århundradet — död 787 — har använt vinsymbolen på det sätt, som sedan vann burskap inom sufismen. Han tillfrågades: "Vadan denna glada uppsyn?" Och svarade: "I morgongryningen gav man mig ett vin att dricka, som kallas hans förtrolighets vin. I dag har jag hållit fest och hängivit mig åt fröjd och gamman." Bajezid av Bistam (dö'd 875), som först framträdde med en tydligt panteistiskt färgad mystik inom islam, erhöll ett brev från Jakja ben Muadh al Razi med orden: "Jag är drucken, ty jag har druckit djupt av hans kärleks bägare!" Bajezid svarade oförtövat: "En annan har druckit himlens och jordens hav och är ej nöjd ännu, utan hans tunga kommer och säger: 'Finns 'det inget mer?' " Gentemot honom förfäktade Djunajd en måttfullare sufism. Striden mellan de båda skolorna rörde sig kring termerna "berusning" och "nykterhet". Med det förra uttrycket betecknades sinnets lidelsefulla längtan efter förening med gudomen, medan "nykterhet" innebär, att själen befinner sig

42sénM

"Även inderna har känt mjödet, den rusande honungsdrycken madhu." Miniatyr från c:a 1600 från Staatliche Museen, Berlin. Ur Kiihnel, Miniaturmalerei im islamischen Orient, planch 104 Berlin 1923.

43i jämvikt. Djunajd's anhängare gjorde gällande, att ingen som är förryckt eller bragt ur jämvikten kan komma till en riktig uppfattning av gudomen. En människa är icke befriad från sinnesvärldens bojor, därför att hon i blindhet ej ser dem. Utan man måste se tingen som de äro för att vinna den andliga friheten. Det förmår endast den sansade eller "nyktre". Men tajfuri, Bajezids anhängare, så kallade efter hans förnamn Tajfur, blevo icke svaret skyldiga. Det lydde, enligt R. A. Nicholson, sufismens utmärkte kännare, ungefär så här. Jämvikten mellan människans egenskaper utgör den tätaste slöja, som kan komma mellan Gud och själen. Endast "berusningen", sukr, förmår upphäva jämvikten, avlägsna hindren i den nyktres sinnesförfattning och kvarlämna de egenskaper, som mäkta fatta det gudomliga och som ej äro underkastade förgängelsen. Filosofen Ibn Sina, Avicenna — död 1037 — förbehöll det ädla vinet för den vise. "Är det vinets fel, att det lyfter oss till himlen — men störtar den fulle dåren ut i mörkret?" Vinet var för honom frälsningens dryck.

"Var är bägaren med frälsningsdrycken, vinskänk, var?

Var är spegeln, som oss visar gudens avbild, var?

Jag behöver grundligt rena sinnet och min själ,

var är flaskan, vinskänk, som du knäckte halsen av, säg var?"

Nasir Khusrav, sanningssökaren — död 1088 — prövade det riktiga vinets makt att skingra livets sorger. Innan han blev ismailit, tillbragte han en gång en hel månad med att dricka vin. En man varnade honom i drömmen. Men Nasir för-

44"Men Hafiz och Sadi hade förvandlingens trollmakt både i gom och öga." Mohammed Qyasim: Diktarna Hafiz och Sadi. Miniatyr slutet av 1700-talet i Czartoryski Museum, Krakau.

45klarade, att de vise ej funnit något annat medel att förjaga bekymren. Men han brukade också för den sanna gudsdyrkan, i motsats med ortodoxiens döda underkastelse, uttrycket "'de druckne". De störste sufiske diktarne, Ferideddin Attar, död 1230, och Djelaleddin Rumi, död 1273, ha gott om vinmystikens yppighet. Attar "dricker vin, men", säger han, "tadla mig ej, jag är slav under kärlek och rus". Han är hinsides, i gudsnjutningens salighet. Rumi räknar upp sufiernas hedersnamn, ett lyder "Guds druckne". Sadi, död 1291, den världskloke moralisten, visar oss dervisjen full i hans spyor. Vinet, vet han, kan ej njutas med sinnets frid. Det väcker till liv hjärtats oändliga längtan. Även han brukar vinet som fromhetens symbol.

Vi se, Hafiz var varken den förste eller den ende.

Det låter ju, detta me'd vin och rus, som oförbätterlig dryckenskap och tar sig tokigt ut mot Muhammeds vinförbud. Men vad brydde sig su-fierna därom? Och så farligt var det heller inte alltid.

Jag tänker, vi få tillämpa förvaltarens svar till kalifen Omar, som ville avsätta honom, därför att han i sina dikter prisat vin och glädje. "Vid Allah, du de troendes furste — jag har al'drig gjort något av det, som står i min dikt. Men jag är diktare och har överflöd på ord, och dem brukar jag, såsom skalder ha för sed." Det har nog runnit mer vin genom sufiernas strofer än genom deras strupar. Själen var full av rus och skönhet. Vinet i Sjiraz är dåligt, rosorna sämre än de västerländska. Men Hafiz och Sadi hade förvandlingens trollmakt både i gom och öga. En damm med grumligt,

46"Äldre tiders s. k. måttlighet var icke njugg." Tyskt bondegille under bar himmel. Ur Troels-Lund, Dagligt liv i Norden på 1500-talet. XI, Bröllop. Sid 147. 1939.

grunt, illaluktande vatten prisas som den klaraste källsjö. Och Sjiraz glänser för vår inbillning av paradisets härlighet.

Icke all sensualistisk oändlighetsmystik är så poetisk och relativt så pass hedervärd, trots kroglivet. Hos Saktisekterna i Bengalen går det plum-pare till. Jag ämnar inte beskriva ritualet vid deras noga hemlighållna, med en helighetens nimbus omgivna mysteriefirningar. Följande rader, som H. Wilson upptecknat ur 'de fromma förmaningarna, må göra tillfylles:

"Må han tömma sin bägare gång på gång, tills han dumpit i golvet raklång. Nej, upp på benen, en bägare till, den dränker hans ve och frälsar från sorg, så festen i salighet slutas vill."

47"Indra rigvedareligionens gudomlige slagskämpe och dryckes-hjälte längtade obändigt efter den ljuva soman och tömde hela såar av den . . ." Indra sittande på sin vita elefant Airavata. Trinchinopoly målning 1820. Victoria and Albert Museum.

48 II.

Livet är ett rus. Vakna äntligen, nyktra till! Vakna ur villan! Låt ruset ej längre omtöckna dig! Skingra dess rosenskyar! Se livets ohyggliga verklighet! Och lämna den! Ruset ljuger. Hela livet är ett rus. Det förvillar och bedrager. Mänskligheten behöver nyktra till och se sakerna i efter-sinnandets kalla dager. Det är Indiens pessimistiska livsbetraktelse, framförallt religionshistoriens store nykterist, som så talar, Gautama Buddha. I livets ovetenhet, i livsberusningens blinda iver störtar sig människan, grymt bedragen, in i ett olycksdigert sammanhang, in i födelse, sjukdom, ålderdom, död. Allt är lidande, livet självt är lidande, men det, som driver människan till nytt liv och nytt lidande, är själva livstörsten. Släck denna törst (tanha), så att berusningen äntligen tar slut och den nyktrade lever utan illusion och inriktar all sin samlade viljekraft på att bli okänslig för och opåverkad av tillvarons lockelser och rusande mångfald!

I en sådan åskådning ingår rusdrycksförbudet med nödvändighet. Buddha är varken den ende eller den förste därom i Indien. Vi ha redan påträffat förbud mot rus i den ortodoxa brahmanismen. Andra munkordnar än buddhismen känna det. Men Buddhas åskådning har fört det med sig vida över Asien.

Goda skäl hava anförts för den meningen, att varken de tio, resp. fem buden i allmänhet eller rusförbudet i synnerhet funnits i den äl'dsta buddhismen. Munkordens förmodligen redan av Buddha delvis uppsatta syndalista

eller biktformel, "åligganden" Pratimoksja, begynner med en rad av fyra

49bud — mot könsumgänge, stöld, mot att döda något levande samt mot att tillskriva sig andlig insikt och förmåga som man icke har —, vilkas överträdelse alltjämt för munkarna anses vara vådligare än andra försyndelser. De kallas förkasteisens bud, enär överträdaren utstötes ur orden. 1 I Pratimoksja förekommer visserligen förbud mot berusande drycker. Men det står endast i ett bud och skäligen långt fram (såsom 51) i den utförliga listan. I varje fall vann rusdrycksförbudet tidigt burskap i buddhismen och tillhörde de tio bud, som i stort sett kunna betecknas såsom allmängiltiga för indisk högre religion.

Förbudet mot berusande drycker ingår såsom det femte av de fem (eller åtta) bud, som äro förbindande även för buddhismens lekmän, ibland de tio regler, som utgöra munkarnas allmännaste förhåll-ningsorder. De fem buden lyda:

1. Ej döda något levande.

2. Ej taga, vad som ej gives. 1

3. Ej ha könsumgänge (eller, för lekmannen, ej begå äktenskapsbrott).

4. Ej ljuga.

5. Ej dricka berusande drycker.

De fem buden funnos i något annorlunda ordning hos brahmanismen före Buddha, med den olikheten, att det femte innebar givmildhet. Jina-orden, som är äldre än buddhismen, har också de fem, fastän i strängare och utförligare form. Det femte kunde ju varken hos jinister eller buddhister lyda på givmildhet, då munkarna icke fingo äga något att ge. Därför förbjuder det hos Jina-orden

50"alla förbindelser, stora eller små", med det världsliga livet. Ingen får ingå sådana för egen del eller föranleda andra därtill. Buddhismens femte bud lydde väl ursprungligen i överensstämmelse därmed: "Att avsäga sig allt intresse i världsliga ting, särskilt att ej kalla något sitt eget." Detta var otillämpligt på de lekmän, som slöto sig såsom "anhängare, hyllare" till orden utan att lämna sin hantering. Munkarna behövde lekmännen för att existera, då de icke själva utförde något arbete. Femte budet specificeras till att gälla berusande 'dryck och uppträder i denna form. Rusdrycksförbudet tycktes vara självklart. När noviserna ordineras, ha de att upprepa sin tillslutning till de tre klenoderna — samt därefter de tio buden,, bland dem det femte: "avhållsamhet från jästa drycker, alkohol och starka drycker, som äro ett hinder för att vinna förtjänst".

Hur skulle den om än lindrigt omtöcknade kunna hålla sitt sinne i tygel?

Därtill kommer, att klimatet i In'dien gör nykterheten dubbelt önskvärd. Sutta nipåta säger: "Den husbonde, som följer Buddhas lag, skall icke dricka berusande drycker eller föranleda andra därtill eller gilla, att andra dricka sådana, ty han vet, att slutet är vansinne. Man skall undvika denna synd, som alstrar vansinne, förleder till dårskap och synes vacker blott för den dumme."

Av de fem synderna, att döda, stjäla, göra hor, ljuga och dricka, är den sista värst, heter det enligt Spence Hardy. Ty, hur vis en man är, blir han en dåre och en idiot, när han dricker. Dryckenska-pen är orsaken till alla andra synder. Därför är den större. Sex olyckliga följder av rusdrycksbru-

51ket äro förlust av egendom, oenighet, som leder till hugg och slag, åtskilliga sjukdomar, såsom rinnande ögon m. fl., föräldrars och överordnades misshag, skammen i att gå oklädd och oförmåga att sköta sina angelägenheter. En dryckesvän är vän bara i ansiktet. På ryggen söker han skada en. Ju mer man dricker, desto mer växer begäret, och all värdighet försvinner.

Det bestämmes i Saddharma pundarika noga, vad som fordras, för att drickandet skall vara synd. Efter vanan sättes ett antal punkter upp. 1. Det måste vara rusdryck, beredd av mjöl, bröd, andra födoämnen, eller en blandning av olika ingredienser, 2. Rus måste vara för handen. 3. Rusdryckerna måste'drickas med avsikt att berusa sig. 4. De måste intagas frivilligt, utan tvång.

Dricker man bara så mycket, som ryms i ena handen, är förseelsen mindre, större blir den, om man dricker så mycket, som får rum i båda händerna. Än värre är synden, om man dricker så, att allt tyckes gå runt.

I boken om "fördelen av de fem buden", som Leon Feer översatt från den tibetanska kanon, Kandsjur, utlägges nykterhetsbudet på följande drastiska sätt: "Den, som förtär rusdrycker, faller i ett helvete för att där födas till nytt liv. Där får han koka i flere tusen år — för att sedan hamna mellan stränderna av den oöverstigliga floden . . . Helvetets väktare släpa honom med en krok som en fisk upp på en mark av brännhett järn. Man ropar till honom: Människa, vad vill du? — Herre, jag mediterar. Helvetesväktaren öppnar hans mun med 'den glödgade järnkroken och häller i honom smält järn. Det bränner honom på

52läpparna, i halsen, i bröstet, tvärsöver och längs-efter, och går ut bakvägen" — man får gå till Lars Levi Lasstadius för att finna beskrivning på en lika rafflande tillfredsställelse för den törstiga strupen. "De, som befinna sig i detta läge", heter det vidare, "känna smärta och utstöta klagotjut. Men de dö icke, de smaka frukten av sina brott. . ."

"Den, som dricker berusande drycker, belastar sig med en icke ringa synd. Födes han bland människor, är han ständigt utan minne, stum som ett får, vacklande i det, som rör den högre kunskapen, utan insikt, alltid sömnig, klent utrustad, utsatt för stor villfarelse, ostadig i sitt tal, avundsjuk, miss-unnsam, oförmögen till försakelse, oblyg och fräck, med mycket litet av den högre insikten, utan känsla för dygdens lagar.

"Att födas som jak i femhundra födelser,

som hund i lika många därtill,

att utan slut födas bland dårarna:

det är förnedringen för den, som dricker sig full."

Sådan är följden av att dricka berusande drycker, tills man blir rusig.

"Den, som ej dricker berusande drycker, vare sig det blir hans lott att bli man eller kvinna, han har trettiosex förmåner, som icke äro att förakta.

Det gångna, framtiden,

det närvarande är för honom nästan detsamma. Fort lär han,

minnet är säkert och stadigt, hans förstånd far aldrig vill,

53Hans förmåga att fatta är utmärkt;

han är ej slö utan vaksam,

hans ord är mycket klart:

han känner blygsel, och hans ord är klart;

han talar icke falskt,

han för ej baktal eller ovett i munnen;

han skryter ej med det, som är skadligt.

Så lever han dag och natt.

Han vet, vad som gjorts, han uppfattar, vad som gjorts;

utan begärelse, frikostig, dygdig, utan vrede, med uppriktigt tal, utan fruktan, klok och försiktig; blygsam och tillbakadragen, utan fruktan, utan ängslan;

han mottager och bevarar noga i sitt sinne det han hört,

bland många människor vet han det, som gagnar.

Den, som avhåller sig från rusdrycker, vare sig han är man eller kvinna, skall åtnjuta dessa förmåner bland gudar och människor.

När hans kropp upplöses, efter döden, skall han följa den goda stråten och födas igen i Svarga, i gudarnas värld."

Buddhismens milda asketism urartade snart till världslighet och behagligt liv. Med seklerna blev det värre. Däri ligger en huvudorsak till dess försvinnande från det allra mesta av Indiens mark. Nu tar man det ej så noga med buden. I Kina till exempel är förbuden mot rusdrycker, opium, okysk-

54het och enskild egendom för buddhistmunkarna döda bokstäver, som på det mest eklatanta sätt överträdas.

Tillfälliga förbud mot rusdrycker ligga långt tillbaka. En strängare levnadsvandel anbefalles redan hos de s. k. naturfolken inför viktiga och svåra fö-tetag, såsom krigståg. Då bör man undvika rus, liksom man nu gör det, åtminstone i fråga om sporttävlingar och polarexpeditioner. Så'dan avhåll-samhet och fasta kan också krävas för att förbereda kropp och själ på högtidliga ceremonier och sakrament. Redan naturfolken erforo, att herravälde över kroppens begär främjar andens styrka. Asketism vinner lätt högt anseende. Här och var höra vi talas om enstaka riktningar av strängare religiositet, som tilläventyrs även försakade det livets behag och den njutning, som ligger i vin eller annan rusdryck. Så'dana voro rechabiterna och nasirerna i Israel. De underkastade sig en strängare andlig tukt. Det var män, vilkas allvar förbjöd dem att följa me'd i livets vanliga sed. Andens kyskhet, skärpa och vaksamhet vann på kroppens inknapp-ning. Om Johannes, som skulle bli stor inför Herren, heter det: "Vin och starka drycker skall han icke dricka, och han skall ända från moderlivet varda uppfylld med den helige anden." När De-mosthenes under en tid av sitt liv skall ha varit absolutist, torde det väl böra tolkas såsom en strängare andlig hygien i och för fordrande uppgifter. Hippokrates, 'den store läkaren, död 356, lärde ju, att avhållsamhet från vin, och vegetarisk diet giva en god garanti för ett långt liv.

Men till en konsekvent motsats mellan allt, som hör sinnena och sinnevärlden till och som är en

55källa till villa, lidande och synd, och andens högre liv har asketismen genomförts endast i Indien och Grekland. Troligen föreligga ansatser därtill redan i orfismens helgelse, hagneia, och hos Pythagoras, död omkring 500 f. Kr. Om den senare veta vi, att han förkastade all omåttlighet. Att vara drucken kallade han för ett fördärv. Absolutist tycks han icke ha varit. Men ingen såg honom det ringaste berusad. Själv nöjde han sig med honungskaka och bröd. Grönsaker var hans sovel. Han avrådde från vin och köttföda, om vi få tro Diogenes Laertius. Från Epicharm, död 450 f. Kr., en lärjunge till Pythagoras, anföres att nykterhet och misstro äro förståndets armar — en betecknande sats för den pietistiska försiktighet, som var utmärkande för orfisk och pythagoreisk livsriktning. Pythagoreerna avhöllo sig från vin.

Den asketiska motsatsen mellan ande och materia, som platonismen sedan utbildade, bar frukt i hellenistisk fromhet även i form av absolutism, t. ex. hos nypythagoreerna, med deras idealmänniska Apollonios av Tyana, och inom den judiska helle-nismen hos therapeuterna, vilkas dryck även vid högtiderna utgjorde klart vatten. Filon själv förbjuder åtminstone varje slags berusning såsom skadlig för "alla livets företag".

Av helt annan art är rusdrycksförbudet hos Muhammed. Det vilar icke på någon världssmärta eller någon dualism mellan ande och materia, men väl på en 'djärv och riktig religiös pedagogi, kanske icke utan ett visst inflytande från kristen eremit-fromhet och asketiska vattensekter. Det såg hopplöst ut för Muhammed att ruska upp hans allt

56annat än religiösa folk ens med den väldigaste domspredikan, och var sinnet väckt, märkte han, vilken fara det älskade och mångbesjungna vinet var. Hur förhindra de anledningar till tvivel och otro, som samvaron med annorledes tänkande vid dryckeslagen innebar för muslimerna? Det hör till de största vittnesbörden om Muhammeds personliga kraft, att han lyckades sätta sitt förbud någorlunda i verket. Dock hindrade förbudet honom icke att prisa vinet och vinstocken och att, förmodligen påverkad av en rabbinsk tradition, som vi omnämnt, räkna "floder med vin" till paradisets härlighet. För de gudfruktigas räkning finnas i paradiset floder med friskt vatten, floder av mjölk, som ej surnar, floder av vin, som är härligt att dricka, och floder av renad honung, medan de otrogna i helvetet få till dryck sjudande vatten, som söndersliter inälvorna, Koranen 47: 16 f. Försakas vinet här, så får man taga skadan igen i det kommande livet. Slappheten under senare ti'd och

försupenhet inom islams länder i Främre Asien i våra dagar kunna ej läggas profeten till last. Åtminstone efter Gobineau's skildringar är det ingen hemlighet, att särdeles i Persien fylleriet florerar och även tämligen oskiljaktigt åtföljer den högre fromheten. Vi ha redan hört om sufismens talesätt, som är mer än ett språkbruk. Islams föregångare på Persiens mark var Zarathusjtras Mazda-religion, lika sträng mot dryckenskap som främmande för allsköns asketism och missaktning mot livets goda gåvor och njutningar. Ännu finnes ett antal zoroastrier kvar i Kirman, Yezd och på några andra orter i Persien. Browne gjorde 'där med hänsyn till förbudet och fylleriet en märklig

57iakttagelse. De gudafyllde islamske mystikerna berusade sig regelbundet var kväll, trots islams absoluta förbud mot rusdrycker, och ansågo sig lika fromma för det. Att någon av de gulklädde zo-roastrierna skulle dricka sig berusad, var en så orimlig tanke, att ingen gärna kunde komma på den, fastän de i enlighet med sin religion räkna vinet till Allvise Herrens skapelse och gärna använde det. Kanske är det islams rusdycksförbud, som föresvävat Ellen Key — ifall det icke snarare beror på tanklöshet i förening med den smula fanatism, som vanpryder hennes varma, ljusa fromhet — när hon i sin religionsbok skriver: För sin lyckas skull dricka således nu många 'världens barn' — diktare och konstnärer bland dem — vatten, medan hela helvetets eld1 ej kunde skrämma ens prästerna från vinet! — Tillämpat på islam, får det ju reson i sig.

1 Det är nog icke helvetet, som drivit upp de teologie studerande till den högsta procenten i nykterhetsrörelsen vid universiteten.

58 III.

Jesu ställning till vinet är en annan än Buddhas och en annan än Muhammeds. Han har helgat det genom den sista måltiden. "Jag skall härefter icke dricka av vinträdets frukt, förrän Guds herravälde kommer." Hans grundsats ifråga om fromhetens bud och förbud lyder: "Intet går utifrån in i människan, som kan orena henne, men det, som utgår från henne, orenar människan. Ty inifrån, från människornas hjärta, utgå de onda tankarna, hor, skörlevnad, mord, stöld, girighet, ondska, svek, liderlighet, avund, hädelse, högfärd, dåraktighet. Allt detta orenar människan." Men 'det är också hans råd: "Om ditt öga eller din fot är dig till förargelse, så ryck det ut, hugg den av." Och den övergripande, allt behärskande grundtanken i Jesu sedlighet är kärleken. Så att vi kunna tillägga: "Om ditt öga är din broder till förargelse — än mer, om din dryck är din broder till ett fall — så avstå." Hans levnadskonst är ingen hjärtlös lyckoregel, utan genomträngd av känslan av gemensamt ansvar. Jesus har gjort sedligheten självständig och upphävt tillliten till utvärtes observans. Det innebär en frigörelse, men friheten är det svåraste, det mest krävande av allt. För en kristen blir frågan om vinet och rusdrycken icke en fråga, om Jesus har druckit eller ej, utan en fråga, om han själv i sin ställning bör göra det — för sin egen och nästans, för samfundets och släktets skull. Den

59enskilde kan icke genom någon efterapning und-slippa avgörelsen.

Vore frågan om alkoholdryckens ovillkorliga skadlighet för den fysiska hygienen slutgiltigt och jakande besvarad, skulle det i hög grad förenkla hela spörsmålet — änskönt därmed frågan om vederkvickelsens och stimulansens andliga hygien icke med nödvändighet vore bragt ur världen.

Måttlighetskvantum är i varje fall säkert 'dömt, dess bättre, att pressas ihop till ett minimum. Äldre tiders s. k. "måttlighet" var icke njugg. Goethe satt och drack gott rhenskt vin i Bingen vid Sankt-Rochusfesten den 16 augusti 1814. Där var det en heder att dricka. Vackra mödrar tillstodo, att deras barn fingo vin, medan de ännu diade. Goethe frågade, om 'det var sant, att andliga herrar, ja, kurfurstar, lyckats inmundiga åtta rhenska mått, det vill säga 16 vanliga buteljer vin — 8—10 liter — på tjugufyra timmar. Till svar fick han följande utdrag ur biskopens fastlagspredikan om nykterheten. Först hade den gode prelaten målat ut den förskräckliga dryckenskapslasten för församlingen i de starkaste färger, och sedan slutade han:

"I bören härav övertygas, mina andäktiga, genom ånger och bot redan benådade åhörare, att den begår största synden, som på sådant sätt missbrukar Guds härliga gåvor. Men missbruket utesluter icke bruket. Det står ju skrivet: Vin fröjdar människans hjärta. Därav framgår, att vi, oss och andra till glädje, väl kunna och böra njuta

av vinet. Nu finnes bland mina manliga åhörare kanske någon, som icke kan intaga två mått (mellan två eller tre liter) vin utan att därav förspåra någon förvirring i sina sinnen. Men den, som redan vid det

60Ärkebiskop Balduins festmåltid i det fria, Trier 1308. "Goethe frågade om det var sant, att andliga herrar, ja kurfurstar, lyckats inmundiga åtta rhenska mått, det vill säga 16 vanliga buteljer vin — 8—10 liter — på tjugufyra timmar." Teckning efter codex Balduineus, statsarkivet i Koblenz. Ur S. T.

Kjellberg, Att dricka öl. 1962.

61tredje eller fjärde måttet råkar i sådan förgätenhet av sig själv, att han icke känner igen sin hustru och barn, far ut mot 'dem med bannor, slag och sparkar och behandlar sina käraste såsom de argaste fiender, han må genast gå till sig själv och avstå från ett sådant övermått, som gör honom misshaglig för Gud och människor och desslikes föraktlig. Men den, som med fyra, ja, fem och sex mått ännu förblir sig så lik, att han kan taga sin medkristne kärleksfullt under armen, förestå sitt hem och uträtta den andliga och världsliga överhetens befallningar, även han må njuta sin beskärda del och mottaga den med tacksägelse. Men han vakte sig för att utan särskiM prövning gå längre, emedan här vanligen en gräns är satt för den svaga människan. Ty det händer ytterst sällan, att den allgode Guden förlänar någon den särskilda nåden att kunna dricka åtta mått, såsom han förunnat mig, sin tjänare. Då man icke kan säga om mig, att jag anfallit någon i orättmätig vrede, att jag tagit fel på husfolk och anförvanter eller försummat mina andliga plikter och göromål, då I alla fastmer skolen ge mig det vittnesbördet, att jag alltid är beredd att verka till Guds pris och ära, även till min nästas nytta och fördel, så vågar jag väl med gott samvete och med tacksägelse alltfort fröjda mig åt denna anförtrodda gåva.

Och I, mina andäktiga åhörare, tagen envar sin beskärda del, att han efter givarens vilja må vederkvickas till kroppen och fröjdas i anden! Och på det att detta må ske, men allt övermått bannlysas, handlen alla efter 'den helige apostelns föreskrift, som säger: Proven allt, och behållen det gott är."

62Även den försiktigaste måttlighets rätt är svårare att hävda gentemot dem, för vilka alkohol i form av ädelt vin ej alls finns till. Det blir att markera en klasskillnad, som särskilt på detta område är förhatlig. Jag vet väl, att vi äga och bruka njutningsmedel, särdeles av andlig art, som antingen äro ovillkorligen bundna vid förmånen av en högre intellektuell bildning eller ännu hos oss i samhällena i allmänhet åtminstone i Europa genom en förvänd ordning, som är dömd att förändras, förbehållas vissa samhällsklasser. Jag vill ej göra gällande en asketisk betraktelse i Tolstoys stil härutinnan. Men vad rusdrycken angår, ter sig frågan om njutningsmedel annorlunda. Vem kan glömma de ohyggliga offer den kräver?

Eder, mina herrar, tackar jag för kallelsen att tala i eder krets,1 och jag lyckönskar eder till att stå med i en stor och viktig nationell rörelse, som visserligen uträttat åtskilligt, men som har det allra mesta kvar. Mångas samfällda ansträngningar skola så småningom omskapa seden. Sedan kan sed fastslås och stödjas genom lag.

Såsom vetenskapens ämnessvenner och idkare ha vi inom nykterhetsrörelsen en särskild uppgift — jämte hänförelsen, den sanna kritiska anden, som är motsats till förlamande skepsis. Vetenskapens kritiska ande i fråga om de rövarhistorier, som lära förekomma rätt allmänt inom en viss nykterhetsundervisning och kvasimedicinsk nykterhets-litteratur. Någon sade mig om den saken: "Det är som med de gamla helvetesskildringarna. De gjorde

x) Föredrag i Studenternas helnykterhetssällskap den 14 februari 1906 på Studentkårens lokal i Uppsala. Med smärre ändringar och tillägg.

63nytta genom att skrämma, så länge man trodde på dem." Men de gjorde aldrig anspråk på att vara vetenskap. Och de ville uppväcka en hälsosam rädsla för alla laster och svagheter, icke blott för en. Här giva sig uppgifterna ut fc?r att vara resultat av exakt forskning. Om de bevisä sig icke hålla streck, kunna de vålla ett betänkligt bakslag. En sund, kritisk ande kräves framförallt i 'den sedliga frågan. I all filantropi, hur nödvändig den månde vara, lurar en fara för moralen, för en verklig sedlighet. Vi ha hört träffande ord om absolutis-mens högfärd. På den skall det vara slut, obarmhärtigt. Det stärker den absolutistiska rörelsen och envar, som tillhör densamma, att veta, vad den är och vad den icke är. Det är icke fråga om filantropi, än mindre om någon premierad högre sedlighet, utan om en övertygelse i ett aktuellt personligt och i eminent mening socialt spörsmål. —

Det jag här meddelat från området av mina särskilda studier visar, att rusdrycken i släktets historia icke blott utgjort en universell smak- och mag-fråga, utan att den innerligt förbundits med själva livsfrågan, frågan om livet. Man skulle kunna frestas att med samma terminologi, som vi här hört, formulera två skilda grunduppfattningar av levnadskonstens väsen, nämligen besinningens nykterhet eller livsberusning. Det vore vilseledande att pressa sådana korta formler — som ju icke heller utesluta varandra. Nog synes mig livsberusningen god och nödvändig — men den skall hämtas ur djupare och renare källsprång än dem någon druva kan skänka.